

درس آشنایی با رجال و درایه استاد سید مجتبی نورمفیدی

تاریخ: ۳۰ بهمن ۱۳۹۰
مصادف با: ۲۶ ربیع الاول ۱۴۳۳
جلسه: ۲۰

موضوع کلی: جوامع روایی ثانوی

موضوع جزئی: کتاب بحار الأنوار

سال: دوم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد و آله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

مشکلات کتاب بحار الأنوار:

عرض کردیم کتاب بحار الأنوار مزایایی دارد که به بعضی از مزایای کتاب بحار الأنوار در جلسه گذشته اشاره کردیم اما مشکلاتی هم در این کتاب وجود دارد که به بعضی از آنها اشاره می‌کنیم:

مشکل اول کتاب بحار الأنوار ضعف بعضی از روایات این کتاب است که مطالبی را در این رابطه عرض کردیم.

مشکلات دیگری هم در این کتاب وجود دارد از جمله اینکه نسبت به بعضی از توضیحاتی که خود علامه مجلسی در ذیل بعضی از روایات ارائه داده‌اند اشکال شده است. ایشان در بعضی موارد که لازم دیده است در مورد روایات به تبیین بعضی نکات پرداخته اما عده‌ای به این توضیحات اشکال کرده‌اند. یکی از کسانی که در این رابطه اشکال کرده مرحوم علامه طباطبایی است، ایشان بر جلد اول تا هفتم بحار الأنوار پاورقی دارد که در پاورقی بعضی از مجلدات به این نکته تصریح می‌کنند که مرحوم مجلسی بر مباحث فلسفی احاطه کافی نداشته لذا بعضاً در شرح بعضی از روایات دچار اشتباه شده است.^۱ البته خود علامه طباطبایی در جای دیگری به این مطلب اشاره کرده که توضیحات علامه مجلسی در اکثر موارد کافی نیست نه اینکه اشتباه و خطا باشد و موارد خطا هم شاید در مواردی باشد که وارد مباحث فلسفی شده‌اند. البته این نکته‌ای نبوده که از دید خود علامه مجلسی پنهان باشد؛ چون خود ایشان می‌گویند من بنا دارم که شرح جامعی بر کتاب بحار الأنوار بنویسم. در جلسه گذشته عرض کردیم که مرحوم علامه مجلسی دو آرزو داشت که موفق به انجام آن دو نشد؛ یکی نوشتن شرحی بر کتاب بحار الأنوار و دیگری نوشتن کتابی تحت عنوان مستدرک البحار بود که قصد داشت روایاتی را که در بحار الأنوار نیامده در این کتاب ذکر کند ولی موفق به این کار نشد.

بهرحال این اشکالات فی الجمله قابل دفاع نیست و از مجموع کلمات خود علامه مجلسی هم استفاده می‌شود که به این نکات ضعف اذعان داشته است؛ وقتی می‌گوید هدف من از نوشتن کتاب بحار الأنوار حفظ روایات شیعه از انهدام است و برای شرح روایات بنا داشته کتاب دیگری بنویسد نشان دهنده این است که هدف اصلی علامه فقط حفظ میراث حدیثی شیعه بود نه اینکه روایات را توضیح دهد و یا روایات صحیح را از سقیم جدا کند. لذا این اشکالات وارد است و باید

۱. بحار الأنوار، ج ۱، پاورقی ص ۱۰۰.

توسط دیگران به رفع این اشکالات پرداخته شود کما اینکه بعضاً در بعضی از کتبی که در رابطه با کتاب بحار الأنوار نوشته شده به این مسئله پرداخته‌اند.

تتمه:

مطلب دیگری که در مورد کتاب بحار الأنوار وجود دارد و خوب است به آن هم اشاره‌ای داشته باشیم این است که این کتاب در ابتدا به صورت ۲۵ جلدی چاپ و منتشر شد و بعداً به مجموعه ۱۱۰ جلدی تبدیل گردید. که ابتداءً در سال ۱۳۷۶ قمری در ایران چاپ و سپس در بیروت اُفست شد؛ یعنی از روی چاپ ایران چاپ شد ولی یک تفاوتی بین چاپ ایران و بیروت وجود دارد و آن این است که در چاپ‌های ۱۱۰ جلدی ایران مجلدات ۵۴، ۵۵ و ۵۶ شامل فهرس بحار الأنوار است؛ یعنی فهرست بحار الأنوار در وسط مجلدات کتاب قرار گرفته است در حالی که در چاپ بیروت این سه جلد به آخر کتاب منتقل شده؛ یعنی مجلدات ۱۰۸، ۱۰۹ و ۱۱۰ به فهرست اختصاص پیدا کرده است. بر این اساس اگر بخواهیم شماره چاپ‌های ایران و بیروت را بر هم منطبق کنیم سه شماره با هم اختلاف دارند؛ یعنی مثلاً جلد ۶۰ بحار چاپ بیروت مطابق با جلد ۶۳ بحار چاپ ایران است.

نکته دیگری که باید به آن توجه شود این است که همه این ۱۱۰ جلد بحار الأنوار نیست، وقتی چاپ‌های ۲۵ جلدی به ۱۱۰ جلدی تبدیل شد برای اینکه مجلدات به عدد ۱۱۰ برسد بعضی مطالب دیگر را هم به بحار الأنوار ضمیمه کردند که از جمله آن ضمائیم، فهرست مصنفات اصحاب است که خود علامه مجلسی قبل از نوشتن بحار الأنوار آن را برای سهولت دسترسی به کتب حدیثی شیعی تألیف کردند. ایشان تصمیم به فهرست کردن ۱۰ کتاب از کتب حدیثی شیعه گرفته و نام آن را فهرست نهادند و با اینکه جزء بحار الأنوار نیست ولی تحت یک جلد مستقل به عنوان جلد ۱۰۳ به کتاب بحار الأنوار ملحق شده است. سه جلد ۱۰۸، ۱۰۹ و ۱۱۰ هم که فهرس بحار الأنوار است تحت عنوان هدایة الأخبار إلی فهرس بحار الأنوار می‌باشد. دو کتاب هم از محدث نوری به بحار الأنوار ضمیمه شده که یکی الفیض القدسی فی ترجمة العلامة المجلسی (شرح حال علامه مجلسی) است که در جلد ۱۰۲ آمده و دیگری کتاب جنّة المأوی فی ذکر من فاز بلقاء الحجة أو معجزته فی الغیبة الکبری است که در بخشی از جلد ۵۳ بحار الأنوار از صفحه ۱۹۸ تا صفحه ۳۳۶ ذکر شده است. بنابراین کل این ۱۱۰ جلد بحار الأنوار نیست و حدود ۶ جلد به این کتاب ضمیمه شده است تا عدد ۱۱۰ کامل شود.

تعلیقات، شروح، پاورقی‌ها و ترجمه‌هایی هم در رابطه با کتاب بحار الأنوار صورت گرفته است مثلاً علامه طباطبایی بر ۷ جلد از مجلدات کتاب بحار الأنوار پاورقی نوشته یا مثلاً بعضی از علماء برخی مجلدات بحار الأنوار را ترجمه کرده‌اند که از آن جمله است جلد ۱۳ که در رابطه با امام زمان (عج) است که تحت عنوان مهدی موعود ترجمه شده است. همچنین معاجم زیادی در رابطه با الفاظ بحار الأنوار تألیف شده لکن یکی از مهمترین کارهایی که در رابطه با این کتاب صورت گرفته کتاب سفینة البحار می‌باشد که مرحوم شیخ عباس قمی (متولد ۱۲۹۴ ه.ق - متوفی ۱۳۵۹ ه.ق) آن را به رشته تحریر

در آورده است. عنوان کامل این کتاب، سفینه البحار و مدینه الحکم و الآثار است که غرض اصلی محدث قمی (ره) از تألیف این کتاب تهیه فهرستی مناسب برای کتاب بحار الأنوار بوده است لکن به ذکر فهرست اکتفا نکرده است. قدم اولی که مرحوم شیخ عباس قمی برداشته این است که موضوعات ابواب بحار الأنوار را به صورت الفبایی تنظیم کرده و در ضمن هر یک از عناوین ابواب، گزیده‌ای از روایات را ذکر کرده ولی سند روایات را نیاورده و بعضی از مطالب مفید و قابل استفاده را هم خود ایشان اضافه کرده که یا به شرح حال علماء و روات پرداخته و یا نکاتی دیگر را توضیح داده است. اما مسئله مهمی که در کتاب سفینه البحار وجود دارد و باید به آن توجه شود آدرس‌هایی است که در این کتاب ذکر شده، مرحوم شیخ عباس قمی آدرس‌ها را بر اساس طبع ۲۵ جلدی بحار الأنوار تنظیم کرده و ارجاع داده است که تطبیق ارجاعات کتاب سفینه البحار با چاپ ۱۱۰ جلدی کتاب بحار الأنوار را مشکل می‌کند، البته برای حل این مشکل کتابی تحت عنوان التطبيق بین السفینه و البحار بالطبعة الجديدة تألیف شده که بین کتاب سفینه البحار و چاپ ۱۱۰ جلدی بحار الأنوار تطبیق داده است و اخیراً هم آستان قدس سفینه البحار را با انطباق بر چاپ ۱۱۰ جلدی بحار الأنوار چاپ کرده است.

بحث جلسه آینده: یکی دیگر از جوامع روایی ثانوی، کتاب وسائل الشیعه تألیف شیخ حر عاملی است که در جلسه آینده به بحث راجع به این کتاب خواهیم پرداخت.

«والحمد لله رب العالمین»